

Гончарська Книгозбірня України

85.12

М-91

Pottery Library of Ukraine

ДІНЬСЬКЕ НАРОДНЕ
ДЕКОРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО

І В А Н
Г О Н Ч А Р

ВИДАВНИЦТВО
АКАДЕМІЇ АРХІТЕКТУРИ
УКРАЇНСЬКОЇ РСР

АКАДЕМІЯ АРХІТЕКТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

УКРАЇНСЬКЕ НАРОДНЕ
ДЕКОРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО

За загальною редакцією
Н. Д. Мануcharової

Випуск I

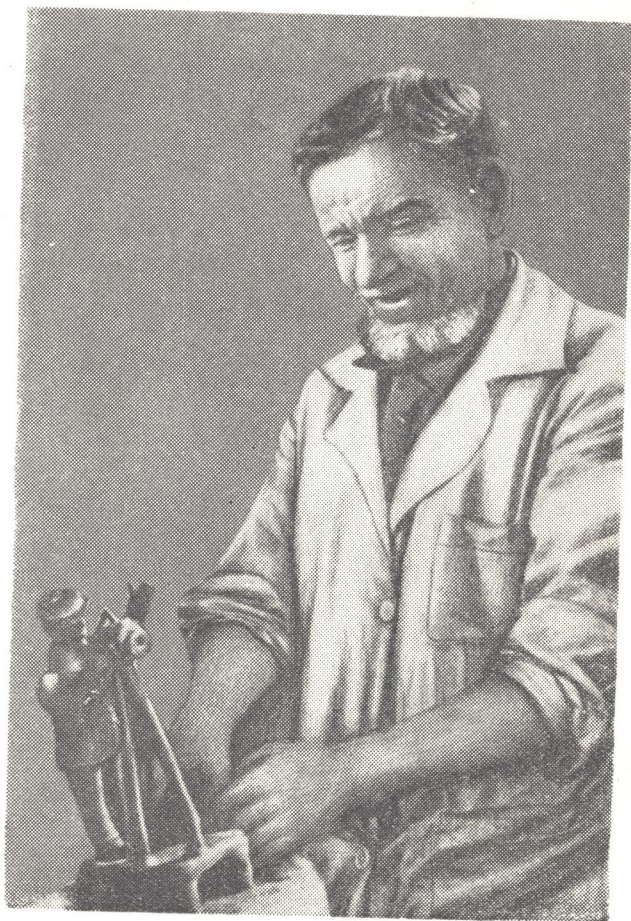
КИЇВ — 1952

ІНСТИТУТ ХУДОЖНЬОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

П. Н. МУСІЄНКО

ІВАН ГОНЧАР

ВИДАВНИЦТВО
АКАДЕМІЇ АРХІТЕКТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

Иван Гончар

ІВАН ГОНЧАР увійшов в історію радянського мистецтва як видатний майстер народної художньої кераміки. Його діяльність почалася ще у минулому столітті. Праці Івана Гончара привертали до себе увагу широких народних мас. На ярмарках Києва, Вінниці, Тульчина народ юрбою збирався, щоб полюбуватися його фантастичними птахами та звірами.

Справжнього розквіту творчість цього талановитого митця досягла тільки після Великої Жовтневої соціалістичної революції. Від цього часу він виступає як майстер гострої політичної сатири. Його твори з декоративної майоліки і скульптури численні і різноманітні. Хист тонкого жанриста, талант скульптора-гумориста завоювали йому загальне визнання.

З любов'ю відбиваючи у своєму мистецтві радянську дійсність, Іван Гончар водночас влучно і зло висміював темне царство капіталістичного світу.

Виставки народної творчості, організовані за рішенням радянського уряду, сприяли популяризації творів Гончара. Його праці, представлені на художніх виставках в СРСР — у Москві, Ленінграді, Києві, а також за кордоном — у Парижі і Венеції, мали великий успіх.

Іван Гончар залишив понад п'ять тисяч цікавих творів, які старанно зберігаються у музеях нашої Батьківщини та у приватних осіб.

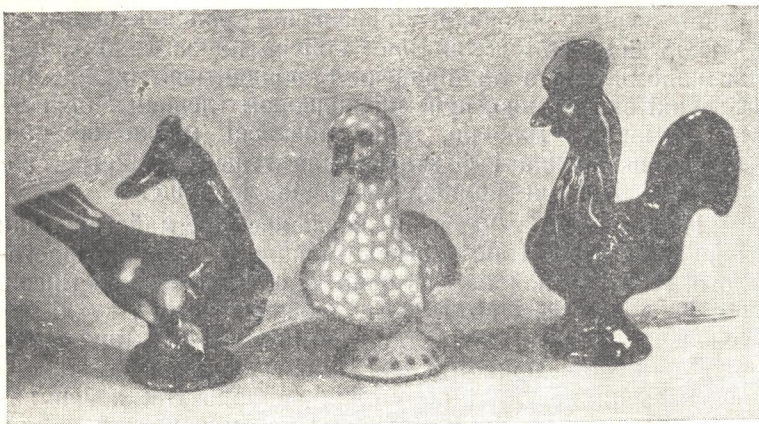
Біографія Івана Гончара типова для майстрів української народної творчості. Він народився 1889 року у

сім'ї селянина-кустаря села Крищенці, Вінницької обл., яке здавна славилось своїм гончарним промислом. І дід, і батько Івана Тарасовича були гончарями. Ця професія переходила з покоління у покоління. У пам'яті молодого Гончара назавжди збереглися оповідання батька про ті часи, коли він шість днів на тиждень тяжко працював на поміщика — графа Потоцького і тільки сьомий день — на свою сім'ю. Сім'я завжди голодувала, бо хліба, заробленого батьком, не вистачало. Доводилося шукати побічного заробітку. Батько Івана Тарасовича, як і інші гончарі, ночами точив горщики, глечики і миски, ліпив іграшки, випалював їх, а по святах возив у Тульчин на ярмарок продавати.

Забившись у темний куток біля пічки, хлопчик, мов заворожений, годинами стежив за роботою батька. Йому дуже хотілося самому навчитися ліпити іграшки та свищики у вигляді півників і коників.

Любив Іван Тарасович розповідати про свої перші спроби творчості. Батько його давно мріяв зробити які-небудь вигадливі покришки до горщиків, які поставили б його виробу на ринку поза конкуренцією. Захоплений цією думкою, хлопчик виліпив самостійно баранячі голови на покришках горщиків для куті та узвару. Ця новина викликала жваві дебати; знавці обрядів боялися, чи це не гріх. Та суперечку швидко було припинено — горщики з незвичайними покришками охоче розкупували.

Іван Гончар зовсім не пам'ятав своєї матері, а в сім років втратив батька. Залишившись круглим сиротою, без засобів до існування, хлопчик змушений був цілі дні працювати за гончарним кругом. Зранку він ішов до місцевої церковно-парафіальної школи, а повернувшись додому, від полудня до пізньої ночі старанно точив горщики і миски. Але ця робота не задовольняла його. Він мріяв створити художній керамічний посуд, прикрашений ліпленням і розписом.

Іграшки.

Стара Подолія здавна славилася своїми художніми промислами. Народні майстри Крищенців, Бубнівки і Жерденівки, Зиньковців і Смотрича виробляли яскравочервону майоліку, розписану хвилястими і прямими лініями, стилізованими квітами та гронами винограду. Тут протягом століть творча думка майстрів невтомно працювала над формами посуду та його розписом. Створювались речі, які найбільше відповідали укладу життя та побуту народу. Народні майстри вдосконалювали архітектоніку форми посуду, розпис, який підкреслював його конструктивні особливості, вивчали місцеві кольорові глини, велику палітру яких застосовували для ангобів¹. Вони створили різноманітний асортимент простого формою, красивого і зручного селянського посуду.

¹ Ангоб—керамічна маса, що складається з глини, піску і красильних окисів металів.

У сусідньому з Крищенцями селі — Жерденівці жили старі досвідчені гончарі Лавренюки-Полив'яні, відомі на всю губернію. Молодий Іван Гончар пішов до них, щоб познайомитись з їх працею і подивитись їх вироби. Струнки за формою, приємні кольором глечики і барильця, куманці і макітри, гарні розписні миски збудили творче натхнення і фантазію майбутнього майстра, викликали бажання працювати більше і краще.

Поруч з тим у кераміці жерденівських майстрів Іван Гончар знайшов і чимало недосконалого, технічно відста-лого. Йому не подобалась одноманітність великих мисок, спільних для всієї сім'ї. Не подобалися йому і кухлі без блюдечок. Юнак мав твердий намір іти далі у шуканнях різноманітних прийомів і орнаментів для художнього оформлення посуду і побутових виробів. Він почав на-пружено працювати. Незабаром появились у продажі праці Гончара — обідні сервізи з дюжини тарілок і супо-вих ваз з ліпленням (1905 р.). На кришках він зобразив сцену з байки Крилова «Осел і Соловей». Рельєф трактований узагальнено, лаконічно, кожна деталь продумана і допомагає образному розкриттю основної ідеї байки.

Ще більш удале рішення пластичних образів знайшов Гончар у наступній скульптурній групі для покришки розписної макітри (1906 р.) на сюжет байки «Щука і Кіт». Молодий майстер точно додержувався тексту байки Крилова. «А Щука, чуть жива лежит, разинув рот, — и крысы хвост у ней отъели». Кіт виліплений з природи, він умивається після «трудів праведних». Прийоми ліплення іграшкових тварин і риб були повністю підпорядковані передачі комічної дії, основаної на невідповідності сюжетних ситуацій і комедійності образів.

Конструктивно-художні принципи творчості Гончара розвивались на основі аналізу спадщини місцевого народ-

ного мистецтва. Але застосування майстром скульптурних елементів і втілення цілих сюжетів у побутових виробах було новим для декоративного мистецтва Подолії. Вже у цей час вперше чітко визначився круг тем тих казок і байок, які згодом стали основою улюблених сюжетів Гончара.

Ще на світанку своєї творчої діяльності Гончар запозичує теми і образи з передової вітчизняної літератури. Спочатку він досить несміливо звертається до художніх образів казок і повістей. Фантастика гоголівських повістей захоплює його. Наслідком цього було створення іграшок на тему «Кінь і чорт». Для заробітку він продовжував точити миски і ліпити іграшки. Він ліпив для продажу півників, курочок, качок і райських птахів, надаючи кожному птахові характерного руху, поворотів голови і тулуба. Різноманітність технічних прийомів, багатство фантазії позначились і в тому, що в Гончара не можна було знайти двох однакових іграшок.

На ранньому етапі творчості він зображав людей у вигляді іграшкових вершників і як деталі скульптурного оформлення посуду. До таких належить ліпна група на суповій вазі «Пани обідають». В основі форми вази—звичайна селянська миска з покришкою, прикрашеною скульптурною групою, струнко витягнутою вгору. Об'єми тіла кожної фігури закруглені. За характером ліплення вони зв'язані з рівною глазурованою поверхнею вази і кривими лініями ручок. Група являє собою їдку і тонко розроблену сатиру на панів. Ліплення має узагальнений характер, пропорції людей збережені з розрахунком на чіткий силует усіх фігур, які сидять навколо стола. Річ цікава своєю композиційною цільністю.

Ліпленням фантастичних звірів, страшних ящірок, крилатих коней і кумедних фігурок людей закінчується ранній період творчих шукань майстра.

Супова ваза зі скульптурною групою.

Кінь і чорт.

Восени 1910 р. Іван Тарасович був призваний на військову службу, яка тривала вісім років у зв'язку з імперіалістичною війною 1914—1918 рр. Гончар-солдат побував у Києві, Петербурзі і Варшаві. У музеях, на вулицях і майданах, у парках він знайомився з творами мистецтва, з творчістю видатних російських скульпторів. Клодт, Мікешін та Антокольський були його улюбленими майстрами.

У цей період — у роки війни починає формуватися світогляд Івана Гончара. Перебуваючи на передових

позиціях, він безпосередньо зіткнувся з усіма жахами війни. Він побачив героїзм російських солдатів і там, в окопах, особливо гостро відчув соціальний гніт і безправ'я народу за царизму.

Гончар ухитрявся навіть в окопах ліпити з глини. Тільки у творчості він знаходив втіху. Композиція на тему однієї з народних приказок «Один з сошкою, семеро з ложкою», виліплена Гончаром у цей час, відзначається глибиною соціальної сатири. Карикатурна група, яка оточує селянина з сохою,— жива сатира на дармоїдів.

Сміх крізь сльози — лейтмотив його скульптурних праць у період імперіалістичної війни.

Ідеї революції були близькі і зрозумілі Івану Тарасовичу. Велика Жовтнева соціалістична революція відкрила перед ним новий ясний шлях. Повернувшись з окопів у рідне село Крищенці, Гончар бере активну участь у роботі комітету сільської бідноти і ревкому. Після незабутніх подій 1919 р., легендарних походів Першої кінної армії Гончар створив серію праць, об'єднаних однією назвою «Кіннота Будьонного» (1920 р.).

Збереглося кілька статуеток бравого вершника, що зображають червоноармійця на коні. У вершника кавалерійська посадка у сідлі, військова виправка, шапка набакир.

Воїн набирав рис реального, проте героїку надзвичайно важко було розкрити у спрощеному пластичному рішенні народної іграшки, зробленої з глини.

Позитивним образам будьонновців Гончар протиставив сатиричні образи розгромлених білогвардійців та інтервентів. Такі його карикатури на відступаючих білих (1921 р.). На відгодованому собаці, який ледве переставляє ноги, сидять два вершники: спереду опасистий плішивий білий генерал, позаду — громіздка охляла

Один з сошкою, семеро з ложкою.

постать, яка втілює розгублену буржуазію, що тікала. Фігури незграбні, обличчя тупі, страшні; вони виражають звіриний переляк і безсилля. Барви костюмів бляклі. Кожна деталь підпорядкована задумові твору — зображенню розпаду буржуазного суспільства, приреченості тих, хто є уламками минулого. Одночасно з рішенням теми змінювались і прийоми ліплення, і колорит.

Та ж сама тема зустрічається у пізніших працях Гончара (1935 р.), але втілена вона трохи інакше. Карикатурні постаті минулого посаджені на спину страшного чудовиська.

Кіннота Будьонного. Іграшки

У постійних творчих шуканнях Гончар неухильно розвивав і вдосконалював своєрідні прийоми народної майстерності, піднімаючи народну традиційну іграшку на рівень справжнього мистецького твору. Його вироби вражали глядачів сміливістю композиційних прийомів. Особливо цікава у цьому відношенні скульптура на декоративних вазах зі сценами полювання (1936 р.). Мисливці з рушниць стріляють у птахів та звірів. Птахи відлітають, звіри вишкіряють зуби, відступають перед людиною, падають мертвими. Постаті вільно розкидані по поверхні,

всі вони у русі. Глазуванням в один зелений колір з яскравими світловими білками підсилено загальний настрій, враження азарту, який охопив мисливців.

Захоплення майстра ліпленням тварин призвело до створення багатобарвної серії іграшок — ілюстрацій до російської казки «Коник-Горбунок» Ершова (1936 р.). При цьому Гончар знайшов своєрідну мову форм і барв, близьких народному мистецтву Подолії.

Білі тікають.

Вази зі сценами полювання.

Економічна і політична обстановка 30-х років, в які відбулося докорінне перетворення радянського села внаслідок завершення суцільної колективізації і ліквідації куркульства як класу, ставила перед майстром конкретні творчі завдання. Змінювалися форми життя і побуту колгоспного селянства. Розвивались і розцвітали культура і народне мистецтво Радянської України. Іван Тарасович дістав ряд замовлень для виставки на великі вази для оздоблення громадських будинків — клубів, бібліотек, ідалень, магазинів. Зріс попит на його твори сатиричної скульптури і, зокрема, на іграшки.

У 1935 р. Гончар дістав запрошення приїхати працювати у Київ. У цей час у майстернях школи майстрів на-

родного мистецтва в музейному містечку діяльно готувались до республіканської виставки народного мистецтва. До Києва з'їхалися кращі майстри Петриківки, Опішні, Дибинців, Дегтярів і інших міст та сіл Української РСР. Зустрічі з ними і спільна робота внесли у життя Гончара багато змін, які визначили його дальшу творчість.

Серед експонатів київських музеїв йому більш за все подобалась антична кераміка і особливо грецька скульптура з теракоти. Знайомився Гончар і з живописом та графікою. Улюбленою книжкою були байки Крилова з ілюстраціями Валентина Серова.

Величезна допомога, яку уряд подає народним майстрам, забезпечила небачений творчий розквіт Івана Гончара. Із скромного самодіяльного кустаря він виростає у зрілого оригінального митця. За його словами, він «проміняв писані красуні-миски на веселі ліпні вигадки». Познайомившись з фондами київських музеїв, придивившись до роботи колективу, зібраного у школі майстрів народної творчості, Іван Тарасович ясно відчув недоліки своїх ранніх праць. Хоча у школі він займав становище досвідченого майстра, проте продовжував сам багато вчитися. Особливо ретельно відвідував Гончар уроки композиції, наполегливо займався ліпленням, вивчаючи натуру, і багато малював ангобами.

Він старанно продумував композицію і ліпив, уникаючи зайвої деталізації, добиваючись граничної виразності облич, поз, жестів. Всюди він уважно вдивлявся в обличчя людей, запам'ятовуючи все завдяки розвиненій зоровій пам'яті.

Сучасна радянська дійсність, вільна творча праця радянських людей запалювали Івана Тарасовича. Глибоко захопило його сучасне радянське мистецтво. Багато інтересного і корисного він черпав з відвідувань театрів, кіно і концертів. Особливу радість давали йому концерти хору ім. П'ятницького, капел «Думка» і бандуристів.

Закохана пара. Дружній шарж на артистів

У численних серіях його праць відображений театр: композиції—музиканти і цілі оркестри появилися внаслідок відвідування ним симфонічних концертів Київської філармонії. Гончар ліпив музикантів у формі народних іграшок, але у костюмах, типажі, позах яскраво відбито сучасність.

Художника захоплювали героїчні образи радянських кінофільмів. Під впливом фільму «Чапаєв» він створює статуетку, що зображує легендарного героя громадянської війни. Життя працівників радянського кіно цікавить

Гончара. Його статуетки кінооператорів біля апарата іскряться веселим гумором, захоплюють пластичністю форми, яскравістю барв. Ряд дружніх шаржів на фотографів Гончар назвав «Спокійно, знімаю». Фото з цих творів охоче друкували столичні журнали.

Під враженням спогадів про тяжке минуле він створив серію карикатур — «Пани гуляють», «Пані і служниця на базарі», «Пани обідають» та інші, в яких підкреслено класову нерівність панів і слуг у дореволюційній Росії. Дуже простими, надзвичайно лаконічними художніми засобами досягнута глибока правдивість комедійних сцен і ситуацій.

Піп і Балда.

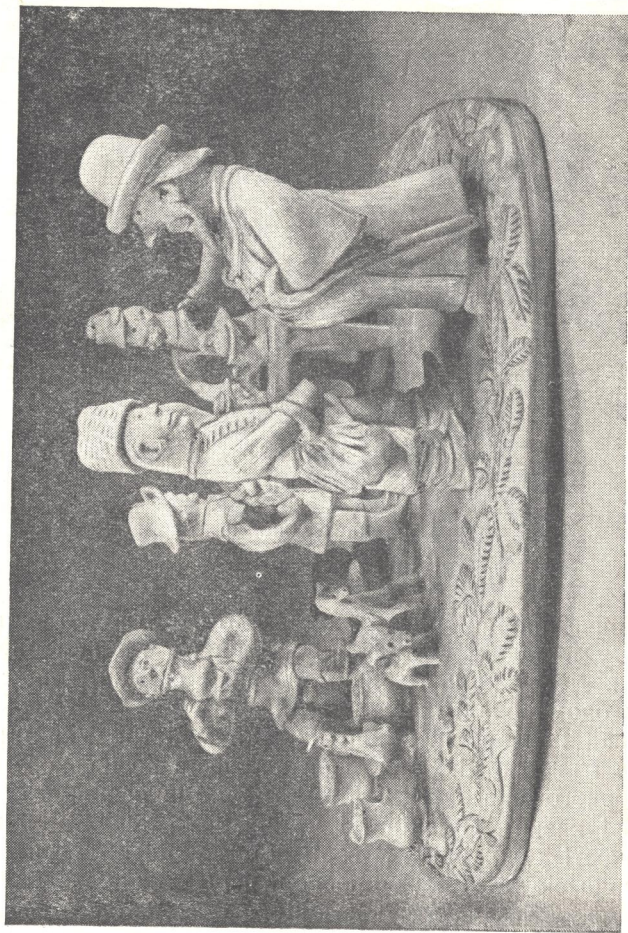
Пани гуляють.

Балда з зайцями.

Гончар обрав трудний жанр. До нього рідко зустрічались у народній скульптурі сатиричні та гумористичні твори. Десятки народних майстрів і скульпторів-кераміків згодом почали наслідувати його.

Іван Гончар, як і інші народні майстри України, розумів і високо цінував твори корифеїв російського образотворчого мистецтва і літератури. Він особливо любив чудові казки Пушкіна, і це знайшло свій відбиток у творчості художника. З серії його творів інтересна карикатурна сюїта «Казка про попа і робітника його Балду» (1936 р.). Життя батрака, подібного до Балди, було добре

Піп і Балда.

знайоме Гончару з дитинства. У першому варіанті композиції дія казки відбувається у корчмі, а у другому — її перенесено на базар. У числі інших персонажів на базарі зображений і гончар (тут використані, очевидно, елементи автобіографії). Композиція розтягнута по горизонтальній площині постаменту. Балда зображений мудрим, з хитринкою селянином-бідняком. Насичена гумором казка набувала великого соціального звучання.

Збереглась одна сцена зі скульптурних ілюстрацій Гончара до поеми «Руслан і Людмила» (1937 р.). Руслан на полі брані під'їжджає до голови велетня. Осадивши

Балда с чортами.

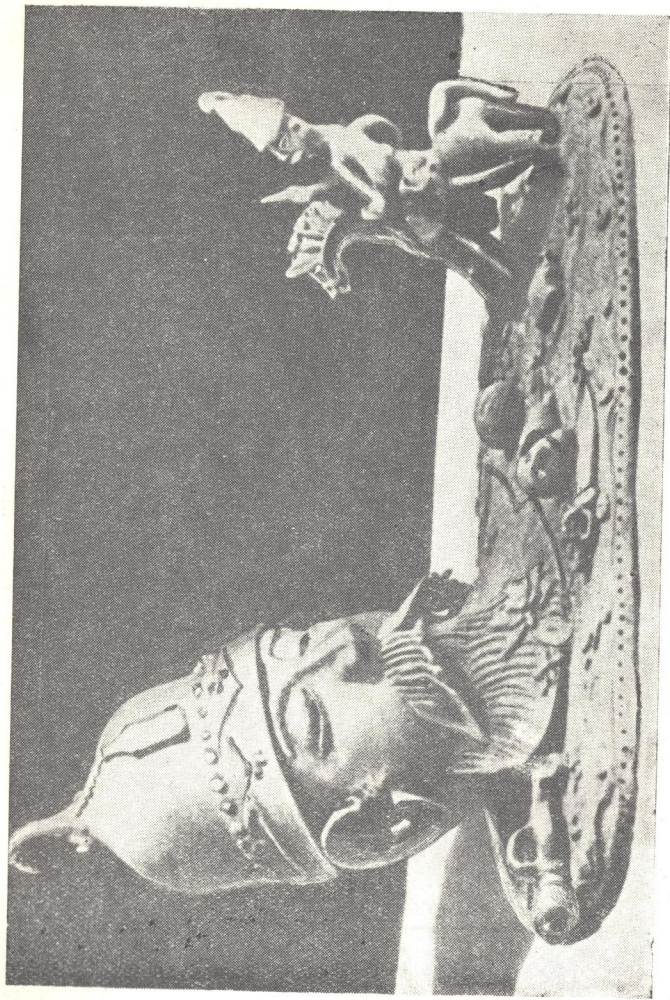
кона, Руслан здивовано дивиться на чудовисько. Голова з закритими очима спокійно дремає, лопатою стелеться борода по землі. Голова виліплена дуже натурально. Пластичними прийомами ліплення ця праця віддалено нагадує ранні античні твори скульптури. Сила композиції сцени — в епічному спокої. Іграшковий кінь стоїть наче вкопаний, витягнувши шию вперед, підібгавши хвіст. Гончар фіксує увагу глядача не на зображенні бою з розлютованим чудовиськом, а на Руслані, який здивовано позирає на голову велетня. Пушкін переклав на поетичну мову художні образи фольклору. Гончар, звертаючись до художніх образів Пушкіна, начебто повертає їх фольклорові.

Великою удачею майстра була скульптурна група «Як миші kota ховали». Вся процесія, включаючи kota у домовині і мишей — попа, д'яка, музикантів оркестру, могильщика з лопатою і публіку, складається з 68 фігур. Замість суму почувается прихована веселість і торжество мишей.

Сюжет «Як миші kota ховали» зустрічається у російських та українських народних картинках ще з епохи Петра I. Гончар з властивим йому гумором і майстерністю втілює його у скульптурі.

Мешкаючи у Києві, Іван Тарасович часто відвідував зоологічний сад, де він годинами простоював коло кліток звірів та птахів, уважно придивляючись до їх поведок.

Незабаром у майстерні Гончара появився свій «звіринець», який складався з понад двохсот теракотових статуеток. Його мавпи переверталися, лазили по краях поїльниць, їздили верхи на носорогах. Собаки підкрадалися до диких качок. Його звіри силуетом і характером були дуже близькі до природи. Гостре око митця підмічало їх найменші рухи. Кожна деталь у нього підпорядкована основній думці, змісту задуманого образу. Ліплячи з природи, Гончар удосконалював свою майстерність.

Руслан і голова. Ілюстрація до поеми «Руслан і Людмила».

Музиканги.

Гончар за своїм творчим методом художник-реаліст. Навіть його фантастичні, казкові звіри і птахи виліплені із справжнім реалізмом. Одні показані страшними, лютьми, хитрими, підступними, інші — слабкими, лагідними.

Форма його скульптур йшла від вікових традицій фольклору. Вона приваблювала своєю простотою, народною мудрістю, яка проявлялась у ній. У працях Гончара чути відгук слов'янської міфології, але це аж ніяк не зменшує новизни і глибини його творів.

Гончар дуже любив розмовляти з журналістами і працівниками мистецтва. Він уважно прочитував рецензії на свої художні твори, враховував критику, робив з неї правильні висновки, прагнучи вдосконалювати свою майстерність.

Перебування у 1938 р. у Москві залишило незабутній слід у житті Гончара. Поїздка до столиці Радянського Союзу стимулювала його дальші творчі шукання. Повернувшись до Києва, Іван Тарасович відвідав майстерню М. С. Самокиша у художньому інституті. Митці довго розмовляли, обмінялися своїми творчими задумами. Івана Тарасовича опанувало непереможне бажання показати нових людей колгоспного села. З цією метою він їде на Поділля. При зустрічах з колгоспниками у нього виникли нові теми.

Вже в одній з перших багатофігурних композицій «Колгоспники танцюють» вражає новизна сюжету, гострота спостережень тих змін, що відбулися в побуті колгоспного селянства. В ній правдиво показано образ нашого сучасника.

Серед танцюристів є трактористи, агрономи, жінки-шофери. Молоді колгоспники святково одягнені. В гурті є й гості — районні активісти та воїни Радянської Армії. І зміст образів, і їх оточення свідчать про перемогу нового, передового. Композиція є великим художнім уза-

гальненням, свідченням ідейної та професіональної зрілості автора.

В композиції скульптурної групи «Колгоспний оркестр» музиканти розсажені кожний на своєму місці, все підпорядковано строгому ритму. Постаті подані в русі, вони сповнені веселого гумору. Тут продовжують жити і по-новому сприймаються традиційні форми народного мистецтва іграшки. Майстер досягнув цього яскравими барвами, підкресленою декоративністю і пластичністю форми.

Багато творчих сил доклав Гончар до праці «Колгоспники на демонстрації», намагаючись зобразити масову святкову дію, створити урочисту велику композицію.

Заслужений майстер народного мистецтва, член Спілки радянських художників України, Іван Гончар не припиняв роботи до останніх днів свого життя. (Помер він 1944 р.). Допитливо, невтомно вивчав він минуле і нашу радянську дійсність, у кращих своїх творах правдиво і з великою спостережливістю відображав найрізноманітніші сторони життя.

Своєрідність творчості Гончара полягає насамперед у глибині ідей, тем, сюжетів його творів, різноманітності художніх форм. Його мистецтво зогріто великою любов'ю до життя, до радянської Батьківщини. Майстерність Гончара пройнята щирістю, вона йде від народної мудрості, від знання життя. Коріння його мистецтва у дійсності, образи його творів близькі і дорогі народові. Ось чому Гончара знає і любить радянський глядач.

Редактор І. Овруцька

Техн. редактор А. Гаршанов

Коректор М. Лінник

БФ 65621

Папір 70x108¹/₃₂ = 0,5 паперових

Тираж 10 000

Підписано до друку 26.XI.1952 р.

— 1,37 друк. арк., 1,25 облік.-видавн. арк.

Ціна 80 коп.

Зам. 490

Друкарня вид-ва Академії архітектури УРСР.
Київ, Володимирська, 24

П. Н. Мусиенко
Иван Гончар
(на украинском языке)

Ціна 80 коп.